

Ngaahi kautaha fakahoko ngāue mo e ngaahi ngāue'angá: Ngaahi fehu'i kiate kinautolu 'oku nau fakahū mai ha fakakaukau fekau'aki mo e fokotu'u ke fetongi 'a e NCEA.

Lea Faka-Tongá

'Oku 'i he pepa ko 'ení 'a e lisi kakato 'o e ngaahi fehu'i ma'á e kau fakafongā 'o e ngaahi kautaha fakahoko ngāue (industries) mo e/pe ngaahi ngāue'angā 'oku 'omai ha'anau fakakaukau ki he pepa fetalanoa'aki 'a e Potungāue Akó (Ministry of Education): Fokotu'u ke liliu 'a e NCEA.

Ki he tokolahi taha 'o e kaka'i, ko e 'omai 'o e fakakaukau fekau'aki mo e ngaahi fokotu'u 'e faingofua tahá ke 'omai ia 'o fakafou 'i he uepisaiti (portal) ki he fakahū fakakaukau. Neongo eni, 'oku kau ki he pepa ko 'ení 'a e **lisi kakato 'o e ngaahi fehu'i** ma'á e ngaahi kautaha fakahoko ngāue mo e/pe ngaahi ngāue'angā 'oku nau fie 'omai 'enau ngaahi talí 'i he puha meilí pe 'imeilí.

Kapau 'oku 'ikai ke ke 'omai ia ko ha fakafongā 'o ha kautaha fakahoko ngāue mo e/pe ngāue'angā, vakai ki he uepisaiti 'a e Potungāue ki ha lisi 'o e ngaahi fehu'i 'oku fe'unga mo koé.

'E lava ke fakahū mai 'a e ngaahi fakakaukau 'i he 'initaneti 'i heni:

<https://www.education.govt.nz/consultation-ncea>

'Oku fakahoko 'a e saveá 'o fengāue'aki mo e Allen + Clarke, ko ha kautaha fale'i tau'atāina ki he tu'utu'uni ngāue fekau'aki mo e kaka'i kuo fakangāue'i 'e he Potungāue ke tokoni'i hono 'analaiso 'o e ngaahi tali 'e 'omaí. Ko e ni'ihī fakafo'ituitui pē 'oku kau 'i hono 'analaiso 'o e ngaahi fakakaukau 'oku fakahū maí te nau ngāue ki he ngaahi tali 'e 'omaí mo e fakamatala fakafo'ituitui.

Ke faka'aonga'i 'a e pepa ko 'ení:

Kapau 'oku te'eki ai fakahoko ia, 'oku mau tapou atu ke ke lau 'a e ngaahi fokotu'u 'a e Pule'angá kimu'a ke fakahū mai ho'o fakakaukau. Lau fekau'aki mo e ngaahi fokotu'u 'i heni:

<https://www.education.govt.nz/consultation-ncea>

Ko ho'o mateuteu pē ke tali 'a e ngaahi fehu'i fekau'aki mo e ngaahi fokotu'u:

- Tali **kotoa** 'a e ngaahi fehu'i 'i he konga ki he puipuitu'á (demographic) 'oku kaunga ki ho tūkungá.
- Te ke ala fili ke tali ha ni'ihī pe kotoa 'o e ngaahi fehu'i 'i he konga 1-3. 'Oku fakahokohoko atu 'a e ngaahi fehu'i 'o fakatatau mo e hokohoko 'a e kakano 'o e pepa fetalanoa'aki.

‘E tokoni hono tali ‘a e lahi taha ‘o e ngaahi fehu‘i ‘e ala lavá ke malava ai ‘e he Potungāué ‘o ‘oatu ‘a e fale‘i kakato ki he Minisitaá fekau‘aki mo e fokotu‘u takitaha kimu‘a ke toki hoko atu ‘a e faitu‘utu‘uni ‘a e Kapinetí.

‘E lava ke ‘Īmeili ho‘o ngaahi talí ki he nceaconsultation@education.govt.nz pe lī ‘i he meilí ki he:

Education Consultation

Ministry of Education
PO Box 1666
Wellington 6140
New Zealand

‘Oku tāpuni ‘a e fetalanoa‘aki mo e kakaí ‘i he **5 efiāfi ‘o e ‘aho Mōnite 15 ‘o Sepitema 2025** (NZST).

Fakamatala ki he malu ‘a e fakamatala fakafo‘ituituí

‘E tauhi ke fakapulipuli ho ngaahi fakaikiikí, ‘o ‘ikai ke pulusi pe tuku atu ke ‘atā ki he kakaí, pea ‘e toki ngāue‘aki pē ki he ngaahi ngāue ‘analaisó.

‘E ala ngāue fakahangatonu ‘aki ‘e he Potungāué ha fakamatala mei he ngaahi tali ‘oku ‘omai, ka ‘e ‘ikai ke fakahā ‘a e tokotaha pe ngaahi kulupu na‘a nau ‘omai iá pea ‘e ‘ikai ngāue‘aki ‘e he Potungāué ha fa‘ahinga tali ‘e ‘omai ‘oku ‘i ai ha fakamatala fakafo‘ituitui.

Te ke ala fetu‘utaki ki he Potungāue Akó pe ko e Allen + Clarke ki ha fakamatala lahi ange fekau‘aki mo e founa ‘e faka‘aonga‘i ai ho fakamatala fakafo‘ituituí ki he ‘analaisó, pe ke kole hano fakafoki pe tamate‘i ‘o e fakamatala na‘e fakahuú. Kātaki ‘o ‘Īmeili ki he nceaconsultation@education.govt.nz pe fetu‘utaki kia Dr Bo Ning ‘i he bning@allenandclarke.com ke fakahoko eni.

Te ke lava ‘o lau ha fakamatala lahi ange ‘i he ‘emau uepisaití fekau‘aki mo e ‘uhinga ‘oku mau tñaki ai ‘a e fakamatala fakafo‘ituituí mo e founa ‘oku mau faka‘aonga‘i ai iá: <https://www.education.govt.nz/legal-and-privacy>

Ngaahi fehu'i ki he puipuitu'á

Fakafonu kotoa 'a e ngaahi fehu'i ki he puipuitu'á kimu'a ke tali mai 'a e ngaahi fehu'i fekau'aki mo e ngaahi fokotu'ú.

'E tauhi ke fakapulipuli ho ngaahi fakaikiiki pea 'e toki ngāue'aki pē ki he ngaahi ngāue 'analoisó. 'E 'ikai ke pulusi ho ngaahi fakaikiiki fakafo'ituituí pe tuku atu ia ke 'atā ki he kakaí.

Fakapapau'i ho'o tokanga ki he ngaahi liliu fekau'aki mo e NCEA.

Te ke ala fili ki ha fa'ahinga (option) pē 'e taha mei heni:

- Faiako pe puleako ('kau ngāue ki he faiako'í – educators')

☐
- Mātu'a tauhi fānau/tokotaha tauhi fānau, fāmili, pe tokotaha ako

☐
- Ngāue'anga (pe koha tokotaha mei ha ngaahi kautaha fakahoko ngāue – industry)

☐

Hoko atu PĒ hono tali 'a e ngaahi fehu'i 'oku toé kapau kuó ke fili 'a e 'ngāue'angá'. Kapau kuó ke fili ha kalasi (category) 'e taha, vakai ki he uepisaiti 'a e Potungāué ki ha ngaahi fehu'i 'oku taau mo koé.

Ko e toenga 'o e ngaahi fehu'í te nau tokoni'i kimautilu ke mau mahino'i 'a e founa 'e kehekehe ai 'a e fakakaukau 'e 'omai 'e he ngaahi kautaha fakahoko ngāué pe ngāue'anga 'oku nau 'i he ngaahi tūkunga kehekehe.

Ko fē 'i he ngaahi me'a ko 'ení 'oku nau fakamatala'i lelei taha ho'o kautahá pe ngaahi kautaha fakahoko ngāue (industries)? **Fakatonuki kotoa 'a e ngaahi me'a 'oku kaunga atú.**
(*'Oku fekau'aki 'a e ngaahi me'a ko 'ení mo e ngaahi 'ēlia lalahi 'o e Industry Skills Boards*)

- Me'alele, fefononga'aki, mo e ngāue ki he fetukutukú (logistics)

☐
- Langa falé mo e ngaahi 'ilo fakangāue makehé (specialist trades)

☐
- Me'akaí mo e fibre (kau ai 'a e me'a mo'ui 'i he tahí/vaí – aquaculture)

☐
- Ngāue lalahí (Infrastructure)

☐
- 'Ilo faka'ilekitulōniká (electro-technology) mo e tekinolosoia 'o e fakamatalá (information technology)

☐
- Ngaohi koloá (Manufacturing) mo e 'enisiniá

☐
- Ngaahi sēvesí (kau ai 'a e talitali kakaí mo e fakatau fakamoveteveté)

☐
- Mo'ui leleí mo e komiunitíí

☐
- Me'a kehe (fakamahino'i)

☐
-

Ko e hā ho lakanga 'i he kautahá pe pisinisi? **Fakatonuki kotoa 'a e ngaahi me'a 'oku kaunga atú.**

Ngāue fakatakí (hangē ko e, tokotaha ma'u pisinisi, talēkitá)	Pule'i 'o e ngāue (Management) (hangē ko e pule'i fakangāue 'o e kakaí)	Kau ngāue mo e ngaahi lakanga tau'atāinā (independent roles) (hangē ko e tokotaha ngāue, ngāue fakakonitulekí)	'Ikai ma'ungāue 'i he lolotongá ni	Me'a kehe (fakamahino'i)	_____
☐	☐	☐	☐	☐	

Ko e fehu'i eni ma'a kinautolu pē 'i he ngaahi lakanga NGĀUE FAKATAKÍ mo hono PULE'I 'O E NGĀUE:

Ko e hā 'a e lahi 'o ho'o timí (pule'i 'o e ngāue) pe kautahá/pisinisi (ngāue fakatakí)?

Fili ha taha 'o e ngaahi me'a ni:

Si'i hifo 'i he kau ngāue 'e toko 10	Kau ngāue 'e toko 11-50	Kau ngāue 'e toko 51 ki he 100	Kau ngāue 'e toko 101 pe tokolahi ange	'Ikai ke u fakapapau'i
☐	☐	☐	☐	☐

(Ngaahi) feitu'u 'oku fakahoko ai ho'o ngāue. **Fakatonuki kotoa 'a e ngaahi me'a 'oku kaunga atú.**

☐ Northland	☐ Hawke's Bay	☐ West Coast
☐ 'Aokalani	☐ Taranaki	☐ Canterbury
☐ Waikato	☐ Manawatū–Whanganui	☐ Otago
☐ Bay of Plenty	☐ Wellington	☐ Southland
☐ Gisborne	☐ Tasman / Nelson / Marlborough	☐ Tu'apule'anga
☐ Me'a kehe (fakamahino'i):	_____	
☐ 'Initanetí pē		

Ko hono tali mai 'o e lahi taha 'o e ngaahi fehu'i 'e ala lavá 'e tokoni ia ki he Potungāue ke lelei ange ai 'ene mahino'i ho'o ngaahi fakakaukau ki he ngaahi fokotu'ú mo 'ilo lahi ange ai 'a e ngāue mo e fale'i ki he Pule'angá.

Konga 1: 'UHINGA ki he liliú

Na'e fakahū mai 'a e NCEA ko ha founa ngāue ngaofe ngofua, kau ki ai, mo makatu'unga 'i he fakatu'ungá ki ha tohi fakamo'oni ako fakafonua ki he ako mā'olungá. 'Okú ne 'oatu ha ngaahi faingamālie lahi ki he sivi, kau ai 'a kinautolu 'oku hoko atu ki he ngaahi halanga ki he vokāsió hangē ko e 'ilo fakangāué (trades), talitali kakaí, mo e takimamatá.

'I he malumalu 'o e NCEA, 'oku sivi'i 'a e fānau akó 'o fakatatau ki ha ngaahi fakatu'unga 'oku ho'ata ai 'a hono fakakulupu 'o e ngaahi pōto'i mo e 'ilo 'i he ngaahi 'ēlia 'oku fekau'akí. Ko e ngaahi fakatu'unga ko 'ení 'oku fakamahu'inga ia ki ha ngaahi fo'i maaka (credits) pau, 'a ia 'oku tātānaki 'e he fānau akó 'i he lolotonga 'o e ta'ú. Ke lava'i 'a e NCEA, kuo pau ke ma'u 'e he fānau akó 'a e fo'i maaka (credits) 'e 80 'i honau fakatu'ungá (standards) kotoa, kau ai 'a e fo'i kulētiti 'e 20 mei he ngaahi fakatu'unga co-requisite.

Neongo eni, ko e ngaofe ngofua 'a e NCEA kuo iku ai ki ha ngaahi ola na'e 'ikai ke fakataumu'a ki ai. 'Oku 'i ai ha ngaahi tu'utu'uni 'e ni'ihí 'a ia kuo pau ke lava'i ai 'a e ngaahi fakatu'ungá 'i ha fo'i lēsoni pe 'i he kotoa 'o e NCEA Lēvolo 1, 2, mo e 3. Ko hono olá, kuo kamata ai ke tataki 'e he ngaahi fakatu'ungá 'a e me'a 'oku ako'i 'i he ngaahi loki akó, ka e 'ikai ko e silapá ke ne tataki 'a e ngāue ki he faiako'í. Kuo tānaki atu ai eni ki he ngaahi palopalemá hangē ko e 'credit counting (lau maaká)', 'a ia 'oku to'o ai 'a e tokanga 'a e fānau ako 'e ni'ihí mei he akó hili pē 'enau ma'u ha maaka fe'unga ke lava'i ai 'a e NCEA.

'Oku fiema'u 'a e ngaahi liliú ke fakalelei'i ai 'a e ngaahi palopalema ki he NCEA mo fakapapau'i 'oku ngāue 'a e sisitemí ma'á e **kotoa** 'o e fānau akó, fāmilí, kau fakahoko ngāue ki he akó (educators), mo e ngaahi kautahá. 'Oku totonu ke tataki 'e ha silapa mālohi 'a e ngāue ki he faiako'í mo e akó, pea 'oku totonu ke hoata mahino mei he 'etau ngaahi tohi fakamo'oni ako fakafonua 'a e lavame'a 'a e tokotaha akó.

'Oku felāve'i 'a e fehu'i ko 'ení mo e silapá (curriculum) pe 'oku totonu ke ne tataki 'a e ngaahi sivi (assessments).

'Okú ke tui 'oku totonu ke sivi'i 'etau ngaahi tohi fakamo'oni ako fakafonua 'o fakatatau ki ha silapa fakafonua?

Fili ha taha 'o e ngaahi me'á ni:

'Ikai 'aupito ke u tui ki ai	'Ikai ala tui ki ai	'Oku ou tu'u 'i loto	Ala tui ki ai	Tui 'aupito ki ai	'Ikai ke u fakapapau'i
☐	☐	☐	☐	☐	☐

Tali pē 'a e fehu'i ko 'ení kapau 'oku 'ikai 'aupito ke ke tui ki ai pe 'ikai ala tui ki ai:

- Fakamatala'i ha fa'ahinga hoha'a 'okú ke ma'u fekau'aki mo e fokotu'u ke sivi'i 'a e ngaahi tohi fakamo'oni ako fo'ou 'o fakatatau ki ha silapa fakafonua.

‘Oku felāve‘i ‘a e ngaahi fehu‘i ko ‘ení mo e ngaahi palopalema ‘i he sisitemi lolotongá.

‘Okú ke tui tatau ‘oku faingata‘a ke mahino‘i ‘a e mahu‘inga ‘o e NCEA? Hangē ko ‘ení, ko e tu‘unga lelei ‘o e tohi fakamo‘oni ako ha tokotaha ako ‘oku ho‘ata ia ‘i he ‘enau mateuteu ko ia ke hoko atu ki he ngāué pe akó.

Fili ha taha ‘o e ngaahi me‘á ni:

‘Ikai ‘aupito ke u tui ki ai	‘Ikai ala tui ki ai	‘Oku ou tu‘u ‘i loto	Ala tui ki ai	Tui ‘aupito ki ai	‘Ikai ke u fakapapau‘i
☐	☐	☐	☐	☐	☐

Tali pē ‘a e fehu‘i ko ‘ení kapau ‘oku ‘ikai ‘aupito ke ke tui ki ai pe ‘ikai ala tui ki ai:

- Ko fē ‘i he ngaahi konga ‘o e ngaahi fiema‘u lolotonga ki he NCEA ‘okú ke fakamahu‘inga‘i ko ha faka‘ilonga mahino ia ‘o e mateuteu atu ki he ngāué pe ako?

Tali pē ‘a e fehu‘i ko ‘ení kapau ‘okú ke ala tui ki ai pe tui ‘aupito ki ai:

- Ko fē ‘i he ngaahi konga ‘o e ngaahi fiema‘u lolotonga ki he NCEA ‘okú ke pehē ‘e iku ai ki ha me‘afua ‘oku ‘ikai fakahoko tatau ki he ‘ilo, pōto‘i, mo e mateuteu ‘a e tokotaha ako?
-
-
-
-

‘Okú ke tui tatau ko e sisitemi ki he ngaahi tohi fakamo‘oni ako ‘a e ako mā‘olungá ‘oku fiema‘u ke fakalelei‘i?

Fili ha taha ‘o e ngaahi me‘á ni:

‘Ikai ‘aupito ke u tui ki ai	‘Ikai ala tui ki ai	‘Oku ou tu‘u ‘i loto	Ala tui ki ai	Tui ‘aupito ki ai	‘Ikai ke u fakapapau‘i
☐	☐	☐	☐	☐	☐

Tali pē ‘a e fehu‘i ko ‘ení kapau ‘oku ‘ikai ‘aupito ke ke tui ki ai pe ‘ikai ala tui ki ai:

- ‘Oku fakahā ‘i he pepa ki he fetalanoa‘akí ha ngaahi palopalema ‘i he sisitemi lolotongá. Ko fē ‘i he ngaahi palopalema ko iá ‘oku ‘ikai ke ke tui tatau mo iá, mo e ‘uhinga ki ai?

Tali pē ‘a e fehu‘i ko ‘ení kapau ‘okú ke ala tui ki ai pe tui ‘aupito ki ai:

- Ko fē ‘i he ngaahi konga ‘o e sisitemi ki he tohi fakamo‘oni ako ‘a e ako mā‘olungá ‘okú ke fakakaukau ‘oku totonu ke fakamu‘omu‘a hono fakalelei‘i?

‘Oku fiema’u ‘e he Pule’angá ke hokohoko lelei, fakahoko tatau, mo falala’anga ‘a e ngaahi tohi fakamo’oni ako ki he ako mā’olungá kau ai hono ma’u atu ‘o e ngaahi lēsoni ki he Vocational Education and Training (VET). ‘Okú ke tui tatau ‘oku ‘i ai ha ngaahi faingamālie kehe ki ha liliu lelei ‘i he ngaahi tohi fakamo’oni ako fo’ou, ‘i tu’a ia mei he me’a kuo ‘ohake ‘i he pepa ki he fetalanoa’aki?

Fili ha taha ‘o e ngaahi me’á ni:

‘Ikai ‘aupito ke u tui ki ai	‘Ikai ala tui ki ai	‘Oku ou tu’u ‘i loto	Ala tui ki ai	Tui ‘aupito ki ai	‘Ikai ke u fakapapau’i
☐	☐	☐	☐	☐	☐

Tali pē ‘a e fehu’i ko ‘ení kapau ‘okú ke ala tui ki ai pe tui ‘aupito ki ai:

- Fakamatala’i ha ngaahi faingamālie kehe ki ha liliu lelei ‘oku ‘ikai kau atu ‘i he pepa ki he fetalanoa’akí.
-
-
-
-

Konga 2: Ngaahi fokotu'ú

Fokotu'ú 1: Ngāue mo e ngaahi kautaha fakahoko ngāué (industry) ke fakatahataha'i lelei ange (integrate) 'a e ako 'i he VET ki he sisitemi 'o e tohi fakamo'oni ako 'a e ako mā'olungá

'I he fokotu'ú 1, 'e fa'ufa'u ai 'e he Industry Skills Boards (ISBs) ha ngaahi lēsoni mahino mo fakahoko tatau ki he Vocational Education and Training (VET) – 'o fa'u 'aki 'a e ngaahi pōto'i 'i he fakatu'ungá (skills standards) – 'e tuku atu ki he fānau akó 'i ha fengāue'aki mo e ngaahi ako tēsialé mo e ngaahi ngāue'angá. 'E ma'u 'e he ISBs 'a e tu'unga ngaofe ngofua ke nau ngāue'aki 'a e kakano mo e ngaahi fakatu'unga lolotongá pe fa'u fo'ou 'aupito 'a e kakano ki he ngaahi lēsoni VET, 'o makatu'unga 'i he ngaahi fiema'u 'a e ngaahi kautaha fakahoko ngāué mo e ngaahi faingamālie totonu ki he hili 'a e akó.

Ko hono fakatatau 'o e ngaahi lēsoni VET ki he ngaahi tohi fakamo'oni ako 'a e ngaahi kautaha fakahoko ngāué te ne faka'atā ai 'a e fānau akó ke nau ako ke lava'i 'a e ngaahi tohi fakamo'oni ako fo'ou ki he ako mā'olungá pea mo ala kamata'i ai foki ha tohi fakamo'oni ako tēsiale.

'E kamata'i fakakongokonga 'a e ngaahi liliu ki he tohi fakamo'oni ako 'a e ako mā'olungá mei he 2028 'o a'u ki he 2030.

'I hono fakakātoá, 'okú ke poupou'i 'a e fokotu'ú 1? Ko e fokotu'ú eni ki he pule'angá ke nau ngāue mo e ngaahi kautaha fakahoko ngāué ke fa'u 'a e ngaahi lēsoni ki he Vocational Education and Training (VET).

Fili ha taha 'o e ngaahi me'á ni:

'Okú 'ikai 'aupito ke u poupou'i ia	'Okú 'ikai ke u ala poupou'i ia	'Okú ou tu'u 'i loto	'Okú ou poupou'i ia	'Okú ou poupou'i 'aupito ia	'Ikai ke u fakapapau'i
☐	☐	☐	☐	☐	☐

Tali pē 'a e fehu'i ko 'ení kapau 'oku 'ikai ke ke poupou'i ia pe 'ikai ke ke ala poupou'i ia:

- Ko fē 'a e ngaahi konga 'o e fokotu'ú 1 'okú ke hoha'a ki aí, mo e 'uhinga ki aí? Hangē ko 'ení, 'oku 'i aí ha'o ngaahi hoha'a fekau'aki mo ha tafa'aki fakapatonu 'o e fokotu'ú 1 pe ko e kotoa 'o e fokotu'ú?

Tali pē 'a e fehu'i ko 'ení kapau 'okú ke poupou'i ia pe poupou'i 'aupito ia:

- Ko e hā 'a e ngaahi lelei 'okú ke pehē 'e 'oatu 'e he fokotu'ú 1 ki he ako mo e lavame'a a e fānau ako?

‘Oku mahino‘i ‘e he pule‘angá ‘e fiema‘u ke ‘inivesi ‘i hono fakapapau‘i ‘oku ola lelei ‘a e ako ki he VET. Kehe ange mei he fakapa‘angá, ‘oku ‘i ai ha ngaahi faka‘uhinga (implications) ki he fakahoko ngāué pe fatongia fakangāue ‘okú ke fakakaukau ‘e fiema‘u ki he ngaahi ‘apiakó, ‘i he fengāue‘aki fakataha mo e Industry Skills Boards (IBSs), ke fakahoko lelei ai ‘a e ngaahi lēsoni VET?

Fokotu‘u 2: Foundational Award (Pale ki he Ako Fakava‘é) mo e ngaahi tohi fakamo‘oni ako fo‘ou ki he ako mā‘olungá

‘I he fokotu‘u 2, ‘e ‘i ai ha Foundational Award fo‘ou ‘e fakahū mai ke ne fetongi ‘a e NCEA co-requisite mo e NCEA Lēvolo 1 lolotongá. ‘E fakangofua ki ai (accredit) ‘a e laukongá mo e fiká pe te reo matatini mo e pāngarau, ‘o tokoni‘i ai ‘a e fānau akó ke nau lalanga mo fakahaa‘i ‘a e ngaahi tefito‘i pōto‘i ‘oku mālohi.

‘E fetongi ‘a e NCEA Lēvolo 2 mo e 3 ‘aki ‘a e New Zealand Certificate of Education (ki he Ta‘u Fakaako 12) mo e New Zealand Advanced Certificate of Education (ki he Ta‘u Fakaako 13).

‘Oku fakasi‘isi‘i ‘e he ngaahi liliu ko ‘ení ‘a e lahi ‘o e ngaahi ta‘u ki he sivi mamafa angé (high-stakes assessment) mei he tolú ki he uá, ‘o faka‘atā ai ‘a e fānau ako ‘i he Ta‘u Fakaako 11 ke nau nofo taha ki hono ako loloto ange ‘a e ngaahi pōto‘i mo e ‘ilo tefitó, pea mo fa‘u ha taimi lahi ange ‘i loki ako ma‘á e fānau akó.

‘E kamata hono fakahū fakakongokonga mai ‘o e ngaahi liliu ki he tohi fakamo‘oni ako ‘a e ako mā‘olungá mei he 2028 mo e 2030.

‘Okú ke tui tatau ‘e lelei ke to‘o ‘a e NCEA Level 1 pea ke tokanga taha ‘a e fānau akó ki he ngaahi tohi fakamo‘oni ako ‘i he Ta‘u Fakaako 12 mo e 13, hili hono ma‘u ‘o ha Foundational Award ‘i he laukongá mo e faifika (‘i he Ta‘u Fakaako 11)?

Fili ha taha ‘o e ngaahi me‘á ni:

‘Ikai ‘aupito ke u tui ki ai	‘Ikai ala tui ki ai	‘Oku ou tu‘u ‘i loto	Ala tui ki ai	Tui ‘aupito ki ai	‘Ikai ke u fakapapau‘i
☐	☐	☐	☐	☐	☐

Tali pē ‘a e fehu‘i ko ‘ení kapau ‘oku ‘ikai ‘aupito ke ke tui ki ai pe ‘ikai ala tui ki ai:

- Fakamatala‘i ha‘o fa‘ahinga hoha‘a fekau‘aki mo hono fetongi ko ia ‘e he Foundational Award ‘a e NCEA Lēvolo 1.

Tali pē 'a e fahu'i ko 'enī kapau 'okú ke ala tui ki ai pe tui 'aupito ki ai:

- Fakamatala'i 'a e ngaahi lelei 'okú ke pehē 'e ma'u 'e he Foundational Award 'i hono fetongi 'o e NCEA Lēvolo 1.

'Okú ke fakakaukau ki ha ngaahi 'ēlia kehe 'o e akó pe lavame'á 'oku totonu ke vakai'i ko ha konga 'o e Foundational Award? Hangē ko 'enī, 'oku totonu nai ke 'i ai ha tu'unga pau ki he lekooti 'a e ma'u ako 'a e tokotaha ako? Fakamatala'i 'a e ngaahi 'ēlia ko 'eni 'o e akó pe lavame'á.

Fokotu'u 3: Fakahiki 'a e tokangá ke makatu'unga 'i ha founa 'oku fokotu'utu'u lelei (structured) mo fakatefito 'i he lēsoni

'I he fokotu'u 3, 'e tokanga taha 'a e fānau akó ki he akó mo e lavame'á 'i ha fo'i lēsoni kakato, kae 'ikai ko e fakatu'unga fakafo'ituituí. 'E toe fiema'u foki 'a e fānau akó ke nau to'o ha lēsoni 'e nima, kau ai 'a e lea Faka-Pilitāniá mo e Fiká pe Te Reo Rangatira mo e Pāngarau 'i he Ta'u Fakaako 11.

'I he lēsoni takitaha, 'e fakahoko tatau hono fakatonutonu 'o e ngaahi sivi fakaloto 'apiakó mo e sivi ki tu'á pea fakatahataha'i ia ki ha ola (grade) mo e maaka fakakātoa 'e 100.

'E holoki 'e he liliu ko 'enī 'a e tu'u lavea ngofua 'a e fānau akó ke nau fakasi'isi'i 'a e ngaahi matapā 'e 'atā mai kiate kinautolu 'i he hili ange 'enau akó, hangē ko e 'ikai ke to'o 'a e ngaahi lēsoni 'oku fiema'u ki he University Entrance (UE). 'Okú ne toe 'oatu ki he ngaahi ngāue'anga mo e kau fakahoko ako tēsialé 'o e kaha'ú ha fakafuofua mahino ange ki he tu'unga 'o e 'ilo mo e pōto'i 'a e fānau akó.

'E kamata hono fakahū fakakongokonga mai 'o e ngaahi liliu ki he tohi fakamo'oni ako 'a e ako mā'olungá mei he 2028 mo e 2030.

'I hono fakakātoá, 'okú ke poupou'i ha founa 'oku makatu'unga 'i he fokotu'utu'u lelei mo e lēsoni ki hono sivilivi'i 'a e fānau ako 'i he Ta'u Fakaako 12 mo e 13?

Fili ha taha 'o e ngaahi me'á ni:

'Oku 'ikai 'aupito ke u poupou'i ia	'Oku 'ikai ke u ala poupou'i ia	'Oku ou tu'u 'i loto	'Oku ou poupou'i ia	'Oku ou poupou'i 'aupito ia	'Ikai ke u fakapapau'i
☐	☐	☐	☐	☐	☐

Tali pē 'a e fehu'i ko 'enī kapau 'oku 'ikai ke ke poupou'i ia pe 'ikai ke ke ala poupou'i ia:

- Ko e hā ho'o ngaahi hoha'a fekau'aki mo ha founa 'oku makatu'unga 'i he lēsoni ki hono sivilivi'i 'aki 'a e Ta'u Fakaako 12 mo e 13?

Tali pē 'a e fehu'i ko 'enī kapau 'okú ke poupou'i ia pe poupou'i 'aupito ia:

- 'I ho'o fakakaukau ko e hā 'a e tefito'i lelei 'o ha founa 'oku makatu'unga 'i he lēsoni ke sivilivi'i 'aki 'a e Ta'u Fakaako 12 mo e 13?

'Okú ke tui tatau 'oku mahu'inga ki he fānau akó ke nau fakakau 'a e silapa kakató (kae 'ikai fakakongokonga pē) ki he ngaahi lēsoni vokāsió mo e fakalūkufuá?

Fili ha taha 'o e ngaahi me'á ni:

'Ikai 'aupito ke u tui ki ai	'Ikai ala tui ki ai	'Oku ou tu'u 'i loto	Ala tui ki ai	Tui 'aupito ki ai	'Ikai ke u fakapapau'i
☐	☐	☐	☐	☐	☐

Tali pē 'a e fehu'i ko 'enī kapau 'oku 'ikai 'aupito ke ke tui ki ai pe 'ikai ala tui ki ai:

- 'I he'ene fekau'aki mo e ngāue pe ako 'i he hili 'a e akó, ko e hā ho'o fakakaukau ki he ngaahi lelei 'o e malava ko ia ke fakakau 'a e ngaahi konga 'o e ngaahi lēsoni 'i he silapá (ngaahi konga – segments)?

Tali pē 'a e fehu'i ko 'enī kapau 'okú ke ala tui ki ai pe tui 'aupito ki ai:

- 'I he'ene fekau'aki mo e ngāue pe ako 'i he hili 'a e akó, ko e hā 'e 'uhinga 'okú ke fakakaukau ai 'oku mahu'inga ke fakakau kotoa 'a e ngaahi lēsoni 'i he silapá (full curriculum subjects)?

Fokotu'u 4: Fakamālohi'i 'o e ngaahi fiema'u ki he lavame'á (achievement)

'I he fokotu'u 4, 'e 'i ha tu'unga tatau mo e faingofua ange 'a e lavame'á:

- 'E lelei ange 'a e tu'unga 'o hono fakahoko tatau 'o e founa 'o hono sivilisi'i 'a e ngaahi lēsoni. Hangē ko 'enī, 'e potupotu tatau ange 'a hono tākaki atu 'o e ngaahi sivi fakaloto 'apiakó mo e sivi ki tu'á ki he ngaahi ola 'a e fānau akó.
- Ko e ngaahi fo'i lea hangē ko e 'Excellence' mo e 'Achieved' 'e fetongi 'aki ia ha maaka 'e fua ki he 100 mo e ngaahi mata'itohi ki he olá hangē ko e A, B, mo e C.
- 'E fiema'u ki he fānau akó ke nau lava'i ha ngaahi lēsoni 'e 'ikai toe si'isi'i ange 'i he faá, pea mo e Foundational Award fo'ou, ke lava'i ai 'a e ngaahi tohi fakamo'oni ako fo'ou.

'Oku faka'ai'ai 'e he ngaahi liliu ko 'enī 'a e fānau akó ke nau ako mo kau atu 'i he ta'u fakaakó kakato pea 'i he kotoa 'o 'enau ngaahi lēsoni. Hangē ko 'enī, 'e mālohi hono faka'ai'ai 'o e fānau akó ke nau kau atu ki he ngaahi sivi ki tu'á 'i he ngaahi tu'unga 'oku faka'atā atu ai, koe'uhí 'e makatu'unga 'a e ola aofangatuku ki he 'enau ngaahi lēsoni (subject grades) 'i hono fakataha'i kotoa 'o e maaká mei he ngaahi sivi kotoa pē.

Ko e founa fakamaaka (grading) fo'ou 'e toe ofi ange hono fakatatau ki he ngaahi sisitemi fakamaaka kehé, pea 'oatu ai ki he kau ngāue fakafaiakó mo e ngaahi kautahá ha mahino 'oku lelei ange fekau'aki mo e ngaahi lēvolo 'o e pōto'i mo e 'ilo 'a e fānau akó.

'E kamata hono fakahū fakakongokonga mai 'o e ngaahi liliu ki he tohi fakamo'oni ako 'a e ako mā'olungá mei he 2028 mo e 2030.

'Okú ke tui tatau 'oku faingofua hono mahino'i 'o e ngaahi fiema'u ki hono lava'i 'o e ngaahi tohi fakamo'oni ako fo'ou? 'Oku kau ki heni 'a e fiema'u pau ko ia ki he fānau akó ke fakapapau'i 'oku nau lava'i ha ola 'oku paasi 'a e ngaahi fo'i lēsoni 'e 'ikai toe si'isi'i ange 'i he faá pea lava'i foki mo e Foundational Award.

Fili ha taha 'o e ngaahi me'á ni:

'Ikai 'aupito ke u tui ki ai	'Ikai ala tui ki ai	'Oku ou tu'u 'i loto	Ala tui ki ai	Tui 'aupito ki ai	'Ikai ke u fakapapau'i
☐	☐	☐	☐	☐	☐

Tali pē 'a e fehu'i ko 'enī kapau 'oku 'ikai 'aupito ke ke tui ki ai pe 'ikai ala tui ki ai:

- Ko e hā 'a e ngaahi konga 'o e ngaahi fiema'u ki he lavame'á 'oku fihi ki ho'o mahino?

'Okú ke tui tatau ko e ngaahi fiema'u 'oku fokotu'u atu ki he lavame'á (achievement) te ne 'oatu ki he ngaahi kautahá ha lekooti 'oku mahino ange ki he 'ilo, pōto'i mo e lavame'a 'a e tokotaha ako?

Fili ha taha 'o e ngaahi me'á ni:

'Ikai 'aupito ke u tui ki ai	'Ikai ala tui ki ai	'Oku ou tu'u 'i loto	Ala tui ki ai	Tui 'aupito ki ai	'Ikai ke u fakapapau'i
☐	☐	☐	☐	☐	☐

Tali pē 'a e fehu'i ko 'ení kapau 'oku 'ikai 'aupito ke ke tui ki ai pe 'ikai ala tui ki ai:

- Ko fē 'i he ngaahi konga 'o e ngaahi fiema'u 'oku fokotu'u atu ki he lavame'á 'okú ke hoha'a ki ai ko ha faka'ilonga 'o e 'ilo, pōto'i, mo e lavame'a 'a e tokotaha ako?

Konga 3: Ngaahi faka‘uhingá (implications) mo e ngaahi sitepu hokó

Ko e fokotu‘u 1-4 ‘oku fa‘u ia ke solova ‘a e ngaahi pole ‘o e sisitemi NCEA lolotongá mo fakapapau‘i ko e New Zealand Certificate of Education mo e New Zealand Advanced Certificate of Education ‘oku falala‘anga, mahino lelei, mo tokoni‘i ‘a e fānau akó ke nau fakatupulaki ‘a e ngaahi pōto‘i mo e ‘ilo ‘oku mahu‘inga.

Neongo eni, ‘e lahi ‘a e ngaahi me‘a ‘e fiema‘u ke fakahoko mei he taimí ni ki he 2028 ke mateuteu atu ai ki he ngaahi liliu ko ‘ení. ‘Oku fakaafe‘i atu ai ‘e he Potungāue Akó ke ‘omai ha ngaahi fakakaukau ke tokoni ki hono fakafuo ‘o e konga faka‘osi hono fa‘ufa‘ú pea mo hono fakahokó foki. Hili pē e tāpuni ‘a e fetalanoa‘akí, ‘e vakai‘i fakalelei leva ‘e he Potungāue ‘a e fakakaukau ‘e ‘omai kimu‘a ke toki lipooti fakafoki ki he Kapinetí.

Kimu‘a ke fakahū mai ‘a e ngaahi tohi fakamo‘oni akó, ‘e mālohi ‘a e tokangataha ki hono fakahoko ‘a e tohi fakamo‘oni akó ‘i ha tu‘unga lelei, ke fakapapau‘i ‘oku ma‘u ‘e he kau faiakó ‘a e nāunau mo e tokoni totonu ke fakahoko lelei ‘aki ‘a e ngaahi tohi fakamo‘oni ako fo‘ou.

‘E fakahū fakakongokonga atu ‘a e ngaahi liliú ‘i he vaha‘a ‘o e 2028 mo e 2030, ke fakapapau‘i ‘oku mateuteu lelei ‘a e fānau akó mo e kau ngāue ki hono fakahoko ‘o e akó.

‘Okú ke tui tatau ko e ngaahi liliu ‘oku fokotu‘u atú (fokotu‘u 1-4) ‘e lelei ki ho‘o pisinisí ‘i he kaha‘u?

Fili ha taha ‘o e ngaahi me‘á ni:

‘Ikai ‘aupito ke u tui ki ai

‘Ikai ala tui ki ai

‘Oku ou tu‘u ‘i loto

Ala tui ki ai

Tui ‘aupito ki ai

‘Ikai ke u fakapapau‘i

☐

☐

☐

☐

☐

☐

Tali pē ‘a e fehu‘i ko ‘ení kapau ‘oku ‘ikai ‘aupito ke ke tui ki ai pe ‘ikai ala tui ki ai:

• Fakamatala‘i mai pe ko e hā e ‘uhinga ‘okú ke pehē ai ‘e ‘ikai ke lelei ‘a e ngaahi liliu ‘oku fokotu‘u atú ki ho‘o pisinisí ‘i he kaha‘ú.

Tali pē ‘a e fehu‘i ko ‘ení kapau ‘okú ke ala tui ki ai pe tui ‘aupito ki ai:

• Fakamatala‘i mai pe ko e hā e ‘uhinga ‘okú ke pehē ai ‘e lelei ‘a e ngaahi liliu ‘oku fokotu‘u atú ki ho‘o pisinisí ‘i he kaha‘ú.

‘Okú ke tui tatau ‘e fakafaingofua‘i ange ‘e he ngaahi fokotu‘u ke ‘ilo‘i ‘a e ‘ilo mo e pōto‘i ‘oku ma‘u ‘e ha kanititeiti, ‘i hono fakahoa ki he NCEA he taimi ni?

Fili ha taha ‘o e ngaahi me‘á ni:

education.govt.nz

Ngaahi kautaha fakahoko ngāué mo e ngaahi ngāue‘angá: Ngaahi Fehu‘i Peesi 14 ‘o e 16

'Ikai 'aupito ke u tui ki ai	'Ikai ala tui ki ai	'Oku ou tu'u 'i loto	Ala tui ki ai	Tui 'aupito ki ai	'Ikai ke u fakapapau'i
☐	☐	☐	☐	☐	☐

Tali pē 'a e fahu'i ko 'enī kapau 'oku 'ikai 'aupito ke ke tui ki ai pe 'ikai ala tui ki ai:

- Fakamatala'i mai ho'o ngaahi hoha'a fekau'aki mo hono fakafaingofua'i ange ko ia 'e he ngaahi fokotu'ú ke 'ilo'i 'a e 'ilo mo e pōto'i 'oku ma'u 'e ha kanititeití.

'Okú ke tui tatau 'e fakalelei'i 'e he ngaahi fokotu'ú 'a e tu'unga falala'anga mo e mahino lelei 'a e tohi fakamo'oni ako fakafonua ki he ako mā'olunga?

Fili ha taha 'o e ngaahi me'á ni:

'Ikai 'aupito ke u tui ki ai	'Ikai ala tui ki ai	'Oku ou tu'u 'i loto	Ala tui ki ai	Tui 'aupito ki ai	'Ikai ke u fakapapau'i
☐	☐	☐	☐	☐	☐

Tali pē 'a e fahu'i ko 'enī kapau 'oku 'ikai 'aupito ke ke tui ki ai pe 'ikai ala tui ki ai:

- Fakamatala'i mai ho'o ngaahi hoha'a fekau'aki mo hono fakalelei'i ange 'e he ngaahi fokotu'ú 'a e tu'unga falala'anga mo e tu'unga mahino lelei 'a e tohi fakamo'oni ako fakafonua ki he ako mā'olunga.

'Oku toe 'i ai ha me'a kehe te ke fie fakahā mai fekau'aki mo e ngaahi fokotu'u?

‘Oku fiema‘u ‘a e fehu‘i ‘e ua ko ‘ení ke fakamo‘oni‘i ‘aki ho‘o fakahū fakakaukaú.
‘E ‘IKAI vahevahe atu ‘a e fakamatala ko ‘ení mo ha ni‘ihi kehe pea ‘e toki ngāue‘aki pē ke
fakamooni‘i ho‘o fakakaukau ‘e fakahū maí mo/pe fetu‘utaki atu ai kiate koe ki ha
fakamahino kapau ‘e fiema‘u.

Kapau te ke fiema‘u ha fakamatala lahi ange fekau‘aki mo e founa ‘e ngāue‘aki ai ho‘o
fakaikiiki fakafo‘ituituí ‘i he ‘anailisó, fetu‘utaki mai kiate kimautilu ‘i he
nceaconsultation@education.govt.nz

‘Omai ho‘o fakamatala ki he fetu‘utakí.

Hingoa: _____

‘Imeli: _____

(Fili tau‘atāina pē) ‘Omai ‘a e hingoa ho‘o kautahá.

Hingoa ho‘o kautahá: _____